

Т. В. Родіонова, канд. юрид. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: t_rodionova@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8989-1900>

МІЖ АЛГОРИТМОМ І СПРАВЕДЛИВІСТЮ: ДЕГУМАНІЗАЦІЙНІ РИЗИКИ АВТОМАТИЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено проблему дегуманізації кримінального провадження в контексті зростаючої автоматизації процесуальних дій та впровадження технологій штучного інтелекту. Розглянуто основні форми застосування алгоритмічних систем у кримінальному процесі та їхній вплив на традиційні засади правосуддя. Проаналізовано трансформацію людської взаємодії в кримінальному провадженні під впливом технологій та пов'язані з цим етичні дилеми. Окреслено ризики редукції складних людських ситуацій до набору статистичних даних та втрати емпатичного компонента при прийнятті процесуальних рішень. Визначено основні напрямки збереження балансу між технологічною ефективністю та гуманістичними цінностями правосуддя. Наголошено, що впровадження автоматизованих систем у кримінальний процес має відбуватися з урахуванням принципу «людина в центрі» та забезпечувати право учасників провадження на справедливий розгляд справи з урахуванням унікальності кожної ситуації.

Ключові слова: кримінальне провадження, автоматизація правосуддя, дегуманізація, штучний інтелект, справедливість, цифрова трансформація.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження дегуманізаційних ризиків автоматизації кримінального провадження зумовлена стрімким розвитком та впровадженням технологій штучного інтелекту в правову сферу. Сучасні тенденції цифровізації правосуддя свідчать про трансформацію традиційних процесів прийняття рішень, що впливає на фундаментальні принципи кримінального процесу, такі як презумпція невинуватості, змагальність сторін та безпосередність дослідження доказів. Алгоритмічні системи, що використовуються для оцінки ризиків, прогнозування рецидиву, аналізу доказів чи навіть формування проєктів процесуальних рішень, поступово змінюють баланс між технологічною ефективністю та гуманістичною сутністю правосуддя, що потребує ґрунтового наукового осмислення.

Особливої гостроти проблематика набуває в контексті забезпечення справедливості кримінального провадження, яке традиційно ґрунтується на людському факторі – здатності судді, прокурора чи слідчого оцінювати докази з урахуванням унікальності кожної справи, соціокультурного контексту та індивідуальних обставин. Автоматизація окремих елементів кримінального процесу створює ризик редукції складних людських ситуацій до статистичних показників, втрати емпатичного розуміння обставин справи та зниження рівня довіри громадян

до правосуддя. Вивчення цього феномену має ключове значення для формування збалансованого підходу до впровадження новітніх технологій у кримінальне провадження, який би забезпечував підвищення ефективності правосуддя без втрати його гуманістичного виміру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючий інтерес до впливу цифрових технологій на кримінальне провадження, зокрема в контексті автоматизації та застосування штучного інтелекту. Разом із тим, питання дегуманізаційних ризиків, пов'язаних із цими процесами, залишаються недостатньо опрацьованими в українському правознавстві. Окремі аспекти алгоритмізації правосуддя та етичних викликів були окреслені у працях О. М. Бандурки, І. Л. Беспалько, С. М. Глуценка, І. Я. Костенка, О. В. Плахотніка, В. В. Рожнової тощо, які зосереджуються на ризиках упередженості, прозорості алгоритмів та втраті суб'єктності у правовому процесі. Проте комплексне вивчення проблеми саме з позиції дегуманізації кримінального провадження потребує подальшого теоретико-методологічного осмислення.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні феномену дегуманізації кримінального провадження в умовах автоматизації процесуальних дій, виявленні основних ризиків та викликів, що виникають на перетині алгоритмічних рішень і гуманістичних цінностей правосуддя. Дослідження спрямоване на концептуальне осмислення трансформацій, які відбуваються у кримінальному процесі під впливом технологій штучного інтелекту, аналіз їхнього впливу на сприйняття справедливості учасниками провадження, а також на формулювання теоретичних підходів до збалансування технологічної ефективності та збереження людського виміру правосуддя в умовах цифрової епохи.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку кримінального процесу характеризується безпрецедентним впливом цифрових технологій на всі його стадії та елементи. Від автоматизованих систем документообігу та електронних баз даних до алгоритмів оцінки ризиків рецидиву та систем штучного інтелекту, що допомагають аналізувати докази – технологічні інновації стрімко змінюють ландшафт правосуддя. Цифрова трансформація судочинства, що початково була спрямована на підвищення ефективності та доступності правосуддя, сьогодні виходить на якісно новий рівень, коли алгоритмічні системи починають відігравати дедалі більшу роль у прийнятті рішень, які традиційно вважалися прерогативою людини. Цей процес актуалізувався на тлі глобальної пандемії COVID-19, яка прискорила впровадження дистанційних форм судочинства та автоматизованих процедур, а також розвитку технологій великих даних та машинного навчання, що відкрили нові можливості для аналізу правової інформації, прогнозування судових рішень та алгоритмізації окремих елементів кримінального провадження.

Концепція гуманізації кримінального процесу як складова сучасної правової парадигми ґрунтується на визнанні людської гідності найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3] та центральним орієнтиром правозастосовної діяльності. Вона передбачає не лише формальне дотримання процесуальних прав учасників провадження, але й глибше розуміння кримінального процесу як соціального феномену, що має враховувати особистісний вимір кожного кримінального конфлікту. Принцип гуманізму в праві є одним із загальноправових, фундаментальних за-

сад, відповідно до яких формується система принципів певної правової галузі [2, с. 142]. Правосуддя в гуманістичному вимірі постає не просто як механізм застосування правових норм, а як складний соціальний інститут, що забезпечує баланс між справедливістю, безпекою суспільства та збереженням людської гідності всіх учасників процесу – від потерпілого до підозрюваного. Такий підхід акцентує увагу на емпатії, здатності до контекстуального мислення та індивідуалізації кримінально-процесуальних рішень з урахуванням унікальності кожної справи.

Філософсько-правові засади гуманізації кримінального процесу знаходять своє відображення в основоположних принципах сучасного правосуддя: презумпції невинуватості, змагальності сторін, безпосередності дослідження доказів, забезпеченні права на захист. Ці принципи не просто формують процесуальний порядок, але й визначають антропоцентричну сутність правосуддя, де людина, її права і свободи є визначальними чинниками при тлумаченні та застосуванні норм кримінального процесуального права. Як зазначає В. В. Рожнова: «Особливістю суспільних відносин, які врегульовані нормами кримінального процесуального права, є те, що однією зі сторін цих правовідносин завжди є держава в особі її органів і посадових осіб, наділених владними повноваженнями. Другою стороною кримінальних процесуальних відносин є інші учасники кримінального провадження – фізичні та юридичні особи, наділені відповідними правами та обов'язками» [3, с. 113]. Особливе значення в цьому контексті має принцип пропорційності обмеження прав особи під час кримінального провадження та процесуальна економія, що передбачає мінімізацію втручання держави у приватне життя громадян при досягненні цілей кримінального провадження. Гуманізація також проявляється у тенденції до розширення відновного правосуддя, медіації та інших альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів, що акцентують увагу на примиренні, відшкодуванні шкоди та соціальній реінтеграції правопорушників.

Термін «дегуманізація» пояснюється як позбавлення або відсутність гуманістичного начала, гуманістичної суті [4]. Дегуманізація в контексті правосуддя, на нашу думку, представляє собою комплексний феномен, пов'язаний із втраченою людиноцентричною виміру при здійсненні кримінального провадження. На відміну від традиційного розуміння дегуманізації як психологічного процесу позбавлення людини людяності чи певних людських якостей, у правовому контексті цей термін набуває інституційного характеру і стосується трансформації самої системи правосуддя. Дегуманізація кримінального процесу проявляється у редукції складних соціальних взаємодій та людських доль до формалізованих процедур, статистичних показників та алгоритмічних рішень. Вона передбачає зменшення ролі безпосередньої людської взаємодії, емпатичного розуміння та етичної оцінки в процесі прийняття кримінально-процесуальних рішень, а також зміщення акцентів від унікальності кожної справи до типізації та категоризації правових ситуацій.

У сучасних умовах цифровізації правосуддя дегуманізація набуває нових форм, пов'язаних із технологічними інноваціями. Автоматизація процесуальних дій, використання алгоритмів для оцінки ризиків, аналізу доказів чи моделювання можливих судових рішень поступово змінюють природу правозастосовної

діяльності, віддаляючи її від традиційних гуманістичних засад. Ключовою ознакою дегуманізації стає заміщення людського судження, що ґрунтується на емпатії, життєвому досвіді та контекстуальному розумінні, машинними алгоритмами, які оперують абстрактними даними та статистичними закономірностями. Це створює ризик втрати індивідуалізованого підходу до правосуддя, коли унікальні обставини життя людини, її особистісні характеристики та соціальний контекст конкретного кримінального правопорушення поступаються місцем стандартизованим протоколам прийняття рішень, що може підривати легітимність кримінального процесу в очах його учасників та суспільства загалом.

Співвідношення технологічного прогресу та гуманістичних цінностей у праві характеризується складною діалектикою взаємодії, що особливо яскраво проявляється в сфері кримінального процесу. Технологічні інновації, з одного боку, відкривають безпрецедентні можливості для підвищення ефективності правосуддя, забезпечення його доступності та об'єктивності. Системи електронного документообігу, автоматизовані бази даних, алгоритми аналізу великих обсягів інформації здатні значно прискорити процесуальні дії, мінімізувати рутинну роботу правозастосовців та забезпечити уніфікований підхід до схожих справ. Водночас технологізація правосуддя створює виклики для традиційних гуманістичних цінностей, що лежать в основі сучасного кримінального процесу. Виникає фундаментальне протиріччя між стандартизацією, яку привносять технології, та індивідуалізацією, яку вимагає гуманістичний підхід до правосуддя.

Пошук балансу між технологічним прогресом та гуманістичними цінностями стає одним із ключових викликів для теорії та практики кримінального процесу в цифрову епоху. Цей баланс передбачає визнання того, що технології мають залишатися інструментом у руках людини, а не замінювати людське судження в питаннях, що стосуються фундаментальних прав та свобод. Особливого значення набуває етика впровадження нових технологій у правосуддя, що має базуватися на принципах прозорості, підзвітності, недискримінації та поваги до людської гідності. На думку адвоката К. Л. Докійчука, «конкретна людина в кримінальному процесі знеособлюється судом (суддею), якби втрачає свою індивідуальність і особистість, практично втрачає своє ім'я. Людина, як така, наче зникає і не існує, натомість замінюється її процесуальним статусом» [5]. Гуманістичний підхід до технологізації кримінального процесу вимагає також особливої уваги до питань збереження процесуальної справедливості, яка часто пов'язана не лише з матеріальним результатом провадження, але й із суб'єктивним відчуттям учасників процесу щодо справедливості ставлення до них, можливості бути почутими та зрозумілими. В цьому контексті особливої ваги набуває концепція «людиноцентричних технологій», що розробляються та впроваджуються з урахуванням їх впливу на всіх учасників кримінального провадження та на правосуддя як соціальний інститут загалом.

Аналіз дегуманізаційних ризиків автоматизації кримінального провадження та пошук балансу між технологічними інноваціями й гуманістичними цінностями потребує детального розгляду конкретних форм технологізації правосуддя, що наразі впроваджуються у практику. Для глибшого розуміння трансформацій, які відбуваються у кримінальному процесі під впливом цифрових технологій, необхідно дослідити основні напрямки автоматизації процесуальних дій та оці-

нити їхній потенційний вплив на людський вимір правосуддя. Розглянемо найбільш поширені форми автоматизації у кримінальному процесі, які вже сьогодні змінюють традиційні підходи до здійснення правосуддя та створюють передумови для переосмислення його гуманістичних засад.

Алгоритмічні системи оцінки ризиків являють собою одну з найбільш поширених форм впровадження технологій у кримінальний процес, що суттєво впливає на прийняття рішень щодо запобіжних заходів, умовно-дострокового звільнення та інших питань, пов'язаних із обмеженням свободи особи. Такі системи, як COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) у США, PSA (Public Safety Assessment) та подібні інструменти в інших юрисдикціях, використовують статистичні моделі та алгоритми машинного навчання для прогнозування ризику рецидиву, неявки до суду чи інших форм невиконання процесуальних обов'язків. На основі аналізу демографічних даних, кримінальної історії та інших факторів ці системи генерують кількісні оцінки ризику, які надалі використовуються суддями при прийнятті рішень щодо подальшої долі підозрюваного чи обвинуваченого [6].

Попри потенційну користь таких систем у стандартизації процесу оцінки ризиків та зменшенні суб'єктивності, вони створюють значні дегуманізаційні ризики. По-перше, алгоритмічні системи неминуче спрощують складні життєві обставини людини до набору кількісних показників, ігноруючи унікальний контекст кожної справи. По-друге, існує проблема «чорної скриньки», коли ні судді, ні учасники провадження не розуміють, як саме алгоритм прийшов до конкретного висновку, що підриває принцип прозорості правосуддя. По-третє, емпіричні дослідження виявили ризики алгоритмічної дискримінації, коли системи оцінки ризиків можуть відтворювати та підсилювати існуючі соціальні нерівності, закодовані в даних, на яких вони навчалися. Найбільш показовим прикладом цієї проблеми став скандал навколо системи COMPAS, яка, згідно з деякими дослідженнями, демонструвала упередженість щодо афроамериканських підсудних, призначаючи їм вищі показники ризику порівняно з білими підсудними з аналогічними характеристиками.

Автоматизація прийняття процесуальних рішень представляє собою один із найбільш радикальних напрямків технологічної трансформації кримінального процесу, що передбачає часткову або повну передачу функцій з формування правозастосовних актів алгоритмічним системам. У сучасній практиці ця форма автоматизації реалізується переважно через системи підтримки прийняття рішень, які генерують проекти постанов, ухвал та інших процесуальних документів на основі внесених даних та заданих параметрів. Такі системи вже використовуються у багатьох юрисдикціях для формування типових процесуальних рішень: постанов про відкриття кримінального провадження, ухвал про застосування запобіжних заходів, рішень про закриття провадження за формальними підставами тощо. Більш просунуті системи, що базуються на технологіях штучного інтелекту та машинного навчання, здатні аналізувати судову практику, виявляти закономірності у прийнятті рішень та пропонувати варіанти розв'язання справи з урахуванням попередніх прецедентів. О. В. Плахотнік, розкриваючи питання практичного застосування штучного інтелекту в кримінальному провадженні, зауважив, що «така автоматизація спрощує процедуру прийняття подібних рі-

шень у подібних провадженнях, що, безумовно, підвищує ефективність та спрощує процедуру прийняття процесуальних рішень з погляду процесуальної економії». При цьому вчений уточнює, що «для застосування штучного інтелекту в судовій системі України необхідно прийняти відповідні законодавчі рішення, які будуть врегульовувати суспільні відносини у визначеній сфері діяльності людини. Європейська етична хартія про використання штучного інтелекту в судових системах та їх оточення від 3-4 грудня 2018 року вже заклала основи для майбутніх законодавчих рішень з впровадження штучного інтелекту у судах загальної юрисдикції України [7, с. 46; 8].

На нашу думку, впровадження таких технологій створює серйозні виклики для гуманістичних засад правосуддя. Ключовою проблемою стає втрата індивідуалізації при прийнятті рішень, оскільки автоматизовані системи тяжіють до типізації схожих ситуацій, часто ігноруючи нюанси конкретної справи. Виникає ризик формалізації правосуддя, коли процесуальне рішення перетворюється з результату складного процесу оцінки доказів, врахування особливостей справи та особистості учасників на продукт алгоритмічної обробки даних. Особливого значення набуває проблема відповідальності за рішення, прийняті за допомогою автоматизованих систем: чи несе повну відповідальність суддя або слідчий, якщо вони поклалися на рекомендації системи штучного інтелекту? Як забезпечити, щоб технології залишалися лише інструментом, а не ставали де-факто джерелом процесуальних рішень? Ці питання потребують не лише технологічних, але й глибоких правових та етичних відповідей у контексті збереження людського виміру правосуддя.

Електронні докази та їх автоматична обробка становлять важливий аспект цифрової трансформації кримінального провадження, що суттєво впливає на традиційні підходи до доказування. В умовах глобальної діджиталізації електронні докази – від метаданих комунікацій та цифрових слідів у соціальних мережах до записів з камер спостереження та інформації з різноманітних датчиків – стають центральним елементом багатьох кримінальних проваджень. Управління цими масивами цифрової інформації потребує впровадження спеціалізованих систем автоматичної обробки, які здатні аналізувати великі обсяги даних, виявляти приховані закономірності та зв'язки, класифікувати інформацію та виокремлювати релевантні для справи факти. Зокрема, технології комп'ютерного зору використовуються для автоматичного аналізу відеозаписів, алгоритми обробки природної мови – для аналізу текстових повідомлень та розшифровки аудіозаписів, а технології на основі штучного інтелекту – для виявлення аномалій у великих наборах даних.

На сьогодні Кримінальний процесуальний кодекс України поки не виокремлює докази в електронній формі. Розглядаючи їх у контексті документів, законодавець поширив на докази в електронній формі загальні правила використання доказів у кримінальному провадженні [9, с. 101].

Автоматизація обробки електронних доказів, попри її очевидні переваги у підвищенні ефективності розслідування, створює низку проблем з точки зору гуманізації правосуддя. По-перше, технологічна складність алгоритмів обробки даних часто робить їх незрозумілими для більшості учасників провадження, включаючи суддів та адвокатів, що підриває принцип безпосереднього до-

слідження доказів. По-друге, надмірна довіра до результатів автоматичного аналізу може призводити до некритичного сприйняття висновків алгоритмів як об'єктивної істини, незважаючи на потенційні помилки та обмеження технологій. По-третє, виникає проблема «деконтекстуалізації» доказів, коли цифрові сліди аналізуються ізольовано від ширшого соціального контексту та життєвих обставин особи. Особливо гостро це питання постає при використанні предиктивних технологій, які на основі аналізу цифрових слідів намагаються робити висновки про мотиви, наміри чи психологічний стан особи. Такий підхід може призводити до спрощеного, механістичного розуміння людської поведінки, що суперечить гуманістичним принципам кримінального процесу та вимогам індивідуалізації відповідальності.

Системи розпізнавання осіб та інші технології стеження представляють особливо чутливу сферу автоматизації кримінального процесу, що безпосередньо стосується фундаментальних прав людини на приватність та захист персональних даних. Наприклад, в базі даних Facebook, по інформації з відкритих джерел, містяться фотографії та їхні цифрові аналоги понад 1,5 мільярда користувачів, також наявна інша персональна інформація: ім'я, електронна адреса, місце проживання, стать, номер телефону, ID користувача. І саме цю базу використовували розробники сторонніх систем розпізнавання. Так, компанія Clearview AI, контраверсійну розробку якої щодо технології розпізнавання обличчя застосовують державні структури, володіє базою даних з понад 10 млрд. фотографій, отриманих з Facebook [10]. Сучасні технології біометричної ідентифікації дозволяють здійснювати автоматичне розпізнавання осіб у реальному часі через мережі камер відеоспостереження, аналізувати переміщення, контакти та поведінкові патерни підозрюваних осіб. До таких технологій належать не лише системи розпізнавання обличчя, але й більш широкий спектр інструментів біометричної ідентифікації: аналіз ходи, розпізнавання голосу, відстеження місцезнаходження за допомогою мобільних пристроїв, аналіз шаблонів використання цифрових сервісів тощо. Ці технології створюють безпрецедентні можливості для прихованого спостереження, що суттєво розширює межі процесуальних можливостей органів розслідування і водночас розмиває традиційні гарантії прав підозрюваних осіб.

Впровадження систем автоматичного стеження породжує фундаментальні етичні та правові дилеми в контексті дегуманізації кримінального процесу. Масштаб і глибина технологічного моніторингу створюють ризик трансформації кримінального провадження з реактивного механізму реагування на вже вчинені правопорушення у проактивну систему предиктивного контролю, де алгоритми намагаються ідентифікувати потенційних правопорушників ще до вчинення правопорушення на основі аналізу поведінкових патернів. Така зміна парадигми несе загрозу презумпції невинуватості та принципу правової визначеності, адже розмивається межа між законослухняною поведінкою та діями, що можуть привернути увагу правоохоронних органів. Крім того, технології автоматичного розпізнавання створюють ефект технологічного детермінізму, коли висновки алгоритму сприймаються як об'єктивна та безспірна істина, що може призводити до ігнорування контексту та знецінення людського судження. Особливо проблематичним є ризик дискримінації через алгоритмічну упередженість систем розпіз-

навання, які нерідко демонструють нижчу точність при ідентифікації представників расових меншин, жінок та інших соціально вразливих груп, що підриває принцип рівності перед законом та може посилювати структурну нерівність у системі кримінальної юстиції.

Конфлікт між ефективністю та гуманністю становить центральну етичну дилему автоматизації кримінального процесу. З одного боку, технологічні інновації обіцяють значне підвищення ефективності правосуддя через прискорення обробки інформації, стандартизацію процедур, зменшення адміністративного навантаження та скорочення строків розгляду справ. Такі переваги мають безпосередній вплив на реалізацію права на своєчасний розгляд справи та загальну доступність правосуддя. З іншого боку, надмірний акцент на процесуальній ефективності та технологічній оптимізації може призводити до нівелювання гуманістичного виміру кримінального провадження, коли кількісні показники успішності (кількість розглянутих справ, строки розгляду, процент оскаржень) домінують над якісними характеристиками правосуддя, такими як справедливість, індивідуалізований підхід та повага до гідності учасників процесу. Цей конфлікт особливо загострюється в умовах обмежених ресурсів системи кримінальної юстиції, коли органи правозастосування змушені балансувати між процесуальною економією та забезпеченням повного, всебічного та об'єктивного розгляду справи, що вимагає значних часових та людських ресурсів, особливо у складних, нетипових справах, які не вкладаються у стандартизований алгоритмічний підхід.

Приватність та гідність людини в умовах тотальної цифровізації кримінального процесу набувають особливої вразливості та потребують переосмислення традиційних механізмів їх захисту. Принцип поваги до приватного життя, що історично розвивався як обмежувальний бар'єр для втручання держави у особисту сферу індивіда, зазнає серйозних трансформацій в епоху цифрових технологій, коли межі між публічним і приватним стають все більш розмитими. Тотальний цифровий слід, який залишає кожна людина в сучасному інформаційному суспільстві, створює можливості для безпрецедентного за масштабами та глибиною спостереження з боку правоохоронних органів: автоматизований аналіз метаданих комунікацій, відстеження геолокації, моніторинг активності в соціальних мережах, доступ до хмарних сховищ даних, використання технологій розпізнавання обличчя у публічних просторах – усе це формує новий режим прозорості для органів розслідування, що суттєво розширює їхні процесуальні можливості.

Така технологічна експансія у приватну сферу створює ризик деформації фундаментального балансу між інтересами розслідування та захистом людської гідності, що лежить в основі кримінального процесу демократичного суспільства. Автоматизовані системи спостереження, на відміну від традиційних слідчих дій, часто здійснюють масовий, неіндивідуалізований збір даних, який включає інформацію не лише про підозрюваних, але й про широке коло осіб, що не мають відношення до розслідування. Алгоритмічний аналіз цих даних потенційно дозволяє будувати детальні профілі особистості, включаючи інтимні аспекти життя, політичні погляди, релігійні переконання та інші чутливі дані, що становлять ядро людської гідності та автономії. Ця ситуація ускладнюється тим, що традиційні процесуальні гарантії (судовий контроль, обмеження за сферою та тривалістю втручання, вимога обґрунтованої підозри) виявляються недостат-

ньо адаптованими до специфіки цифрового спостереження, що часто відбувається автоматизовано, непомітно для об'єкта та з мінімальними матеріальними слідами втручання. В умовах такої асиметрії технологічних можливостей виникає фундаментальний виклик для кримінального процесу: як забезпечити баланс між ефективністю розслідування та збереженням гідності людини як автономного суб'єкта, наділеного правом на особистий простір, вільний від державного втручання.

Концепція «людина в центрі» при розробці технологічних рішень для кримінального процесу виступає як конструктивна відповідь на виклик дегуманізації правосуддя в умовах цифрової трансформації. Цей підхід передбачає, що при створенні та впровадженні автоматизованих систем первинним має бути не технологічна ефективність як така, а потреби, права та інтереси всіх учасників кримінального провадження – від підозрюваних та потерпілих до суддів, слідчих та захисників. Технології розглядаються не як самоціль, а як інструмент, що має посилювати, а не замінювати людське судження в процесі здійснення правосуддя. Такий підхід вимагає інтеграції етичних принципів та правових гарантій безпосередньо в архітектуру цифрових систем на етапі їх проєктування та передбачає постійну оцінку впливу технологій на права людини.

Практична реалізація концепції «людина в центрі» потребує залучення широкого кола стейкхолдерів до процесу розробки та впровадження технологічних рішень у кримінальне правосуддя. Це включає не лише технічних спеціалістів та правозастосовців, але й представників громадянського суспільства, правозахисників, академічну спільноту та, що особливо важливо, представників тих соціальних груп, які потенційно можуть бути найбільш вразливими до негативних наслідків автоматизації. Такий інклюзивний підхід допомагає виявляти та адресувати потенційні ризики дегуманізації та дискримінації ще на етапі проєктування систем. Крім того, людиноцентричний підхід вимагає забезпечення прозорості алгоритмів, зрозумілості їх функціонування для кінцевих користувачів, а також чіткого розмежування ролей між автоматизованими системами та людьми-правозастосовцями, за якими має залишатися остаточне право прийняття рішень у ключових питаннях, що стосуються прав та інтересів учасників кримінального провадження.

Механізми збереження людського фактору в автоматизованих процесах кримінального провадження представляють собою систему правових, організаційних та технічних запобіжників, спрямованих на забезпечення належного балансу між технологічними інноваціями та гуманістичними цінностями правосуддя. Центральним принципом таких механізмів виступає концепція «людського контролю» (human-in-the-loop), яка передбачає, що автоматизовані системи мають функціонувати під змістовним наглядом та з можливістю втручання з боку людини-правозастосовця. Це реалізується через диференційований підхід до автоматизації різних елементів кримінального процесу, за якого рутинні, технічні операції можуть бути повністю автоматизовані, тоді як прийняття рішень, що безпосередньо впливають на права та свободи людини, залишається прерогативою уповноважених посадових осіб, які використовують технології лише як допоміжний інструмент. Важливим аспектом збереження людського фактору є також забезпечення права учасників провадження на оскарження та перегляд

рішень, прийнятих за допомогою автоматизованих систем, що включає в себе право знати про факт використання таких систем, розуміти логіку їхнього функціонування та отримувати змістовні пояснення щодо прийнятих рішень.

Ефективність механізмів збереження людського фактору залежить від системного підходу, що охоплює всі етапи розробки та впровадження технологій у кримінальний процес. На етапі проектування систем це передбачає інтеграцію принципів прозорості, пояснюваності та підзвітності безпосередньо в архітектуру алгоритмів. На етапі впровадження – розробку детальних протоколів взаємодії між автоматизованими системами та правозастосовцями, що чітко визначають сфери відповідальності та механізми контролю. На етапі використання – постійний моніторинг та оцінка впливу технологій на якість правосуддя, включаючи регулярний аудит алгоритмічних систем на предмет потенційної упередженості та інших ризиків. Особливе значення має освітній компонент: підготовка правозастосовців до компетентної взаємодії з новими технологіями, що включає розвиток не лише технічних навичок, але й критичного мислення, здатності оцінювати обмеження та потенційні помилки автоматизованих систем, а також зберігати емпатичний, індивідуалізований підхід до учасників провадження в умовах зростаючої технологізації.

Висновки і пропозиції. Дослідження феномену дегуманізації кримінального провадження в умовах автоматизації процесуальних дій виявило комплексний характер трансформацій, що відбуваються на перетині технологічної ефективності та гуманістичних цінностей правосуддя. Аналіз основних форм впровадження цифрових технологій – від алгоритмічних систем оцінки ризиків та автоматизації прийняття процесуальних рішень до технологій обробки електронних доказів та систем розпізнавання осіб – демонструє, що поряд із очевидними перевагами у підвищенні ефективності та доступності правосуддя, ці інновації створюють ризики редукції складних людських ситуацій до набору даних, втрати індивідуалізованого підходу до учасників провадження та розмивання традиційних процесуальних гарантій. Дегуманізація проявляється у зменшенні ролі емпатії, контекстуального розуміння та етичної оцінки в процесі прийняття кримінально-процесуальних рішень, заміщенні людського судження алгоритмічними висновками та трансформації самого сприйняття справедливості учасниками провадження.

Балансування технологій та гуманності у кримінальному процесі має базуватися на принципах, що забезпечують пріоритет людської гідності та автономії при впровадженні цифрових інновацій. По-перше, це принцип «людина в центрі», який передбачає, що технології мають розроблятися та впроваджуватися з урахуванням потреб, прав та інтересів усіх учасників кримінального провадження. По-друге, принцип змістовного людського контролю, за яким автоматизовані системи повинні функціонувати під наглядом та з можливістю втручання людини-правозастосовця, особливо у питаннях, що стосуються обмеження прав і свобод особи. По-третє, принцип прозорості та пояснюваності, що забезпечує право учасників провадження знати про використання технологій та розуміти логіку прийнятих за їх допомогою рішень. По-четверте, принцип відповідальності, який встановлює чітке розмежування сфер відповідальності між розробниками технологій та їх користувачами. По-п'яте, принцип інклюзивності, що передба-

чає залучення широкого кола стейкхолдерів до процесу розробки та впровадження технологічних рішень.

Перспективи подальших досліджень проблеми дегуманізації кримінального провадження пов'язані з необхідністю емпіричної оцінки впливу різних форм автоматизації на якість правосуддя, розробки методології виявлення та мінімізації дегуманізаційних ризиків, а також формування концептуальних засад людиноцентричних технологій для кримінального процесу. Особливу увагу слід приділити вивченню суб'єктивного сприйняття справедливості учасниками провадження в умовах технологізації, дослідженню психологічних аспектів взаємодії правозастосовців з автоматизованими системами та розробці етичних стандартів для нових технологій у сфері кримінальної юстиції. Міждисциплінарний характер цих досліджень вимагає поєднання методології правової науки з підходами філософії, соціології, психології та комп'ютерних наук, що відкриває нові горизонти для осмислення трансформацій кримінального процесу в умовах цифрової епохи.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
2. Беспалько І. Л. Принцип гуманізму в кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2011. № 113. С. 140-149.
3. Рожнова В. В. Гуманістичний підхід до здійснення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 9-2. Том 2. С. 112-115.
4. Дегуманізація. *Словник (портал української мови та культури)* : веб-сайт. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 05.05.2025).
5. Докійчук К. Л. До питання гуманізації українського кримінального процесу. *Судово-юридична газета*: веб-сайт. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107634-yak-treba-zvertatisya-do-pidozryuvanogo-obvinuvachenogo-pidsudnogo> (дата звернення: 05.05.2025).
6. Штучний інтелект у правосудді. *Центр демократії та верховенства права*: веб-сайт. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Плахотнік О. В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 45-57. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/45-57>.
8. CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. *European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)* : веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment> (дата звернення: 05.05.2025).
9. Фігурський В. М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 97-105. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-14.
10. Войнов М. Система розпізнавання обличчя: правові аспекти використання в Україні та в ЄС. *Українська гельсінська спілка з прав людини* : веб-сайт. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/systema-rozpiznavannia-oblychchia-pravovi-aspekty-vykorystannia-v-ukraini-ta-v-yes> (дата звернення: 05.05.2025).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Bepalko, I. L. (2011). Pryntsyp humanizmu v kryminalnomu protsesi Ukrainy [The principle of humanism in the criminal procedure of Ukraine]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, 113, 140-149 [in Ukrainian].
3. Rozhnova, V. V. (2014). Humanistichni pidkhid do zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia [Humanistic approach to criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, 9(2), 112-115 [in Ukrainian].
4. Dehumanizatsiia. Slovnyk (portal ukrainskoi movy ta kultury) [Dehumanization. Dictionary (Ukrainian language and culture portal)]. (n.d.). slovnyk.ua. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> [in Ukrainian].
5. Dokichuk, K. L. (n.d.). Do pytannia humanizatsii ukrainskoho kryminalnoho protsesu [On the issue of humanization of the Ukrainian criminal process]. *Sudovo-iurydychna hazeta – Judicial and Legal Newspaper*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107634-yak-treba-zvertatisya-do-pidozryuvanogo-obvinuvachenogo-pidsudnogo> [in Ukrainian].
6. Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava. (n.d.). *Shtuchnyi intelekt u pravosuddi [Artificial intelligence in justice]*. cedm.org.ua. URL: <https://cedm.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/> [in Ukrainian].
7. Plakhotnik, O. V. (2019). Praktychne zastosuvannia shtuchnoho intelektu u kryminalnomu provadzhenni [Practical application of artificial intelligence in criminal proceedings]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Journal of Criminal Procedure*, 4, 45-57. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/45-57> [in Ukrainian].
8. Council of Europe, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). (2018). CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. coe.int. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment>.
9. Fihurskyi, V. M. (2023). Dkazy v elektronni formi u kryminalnomu provadzhenni [Electronic evidence in criminal proceedings]. *Halyski studii. Yurydychni nauky – Galician Studies. Legal Sciences*, 4, 97-105. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-14 [in Ukrainian].
10. Voinov, M. (n.d.). Systema rozpoznavannia oblychchia: pravovi aspekty vykorystannia v Ukraini ta v YeS [Facial recognition system: legal aspects of use in Ukraine and the EU]. *Ukrainska helsinska spilka z prav liudyny – Ukrainian Helsinki Human Rights Union*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/systema-rozpoznavannia-oblychchia-pravovi-aspekty-vykorystannia-v-ukraini-ta-v-yes> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 14.05.2025 р.

T. V. Rodionova, Candidate of of Juridical Sciences, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: t_rodionova@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8989-1900>

**BETWEEN ALGORITHM AND JUSTICE: DEHUMANIZATION RISKS
OF CRIMINAL PROCEDURE AUTOMATION**

Summary

The article explores the critical issue of the dehumanization of criminal proceedings in the context of increasing automation of procedural actions and the growing integration of artificial intelligence technologies into legal practice. This phenomenon is not merely technical or procedural; it signals a profound shift in the nature of legal decision-making and raises fundamental questions about the future of justice in a digital age.

A central focus of the study is the examination of how algorithmic systems are currently being applied within the criminal justice process. The paper identifies the primary forms of such implementation, ranging from risk assessment tools to predictive policing algorithms, and evaluates the extent to which these systems influence or even replace human judgment.

The article further delves into the transformation of human interaction within criminal proceedings under the influence of technological mediation. It highlights how the interpersonal nature of judicial processes is being altered, and how this transformation introduces new ethical dilemmas regarding agency, accountability, and the emotional dimension of justice.

An important concern raised in the study is the risk of reducing complex human circumstances to mere statistical data sets. When procedural decisions are made primarily on the basis of algorithmic outputs, the empathic, contextual, and individualized aspects of justice may be eroded, potentially leading to decisions that are technically efficient but morally and socially deficient.

The article outlines strategic directions for preserving the balance between technological efficiency and the humanistic values that underpin justice. It emphasizes the need for cautious and deliberate integration of automation, with safeguards to ensure that technological advancements do not compromise the dignity and rights of individuals involved in criminal proceedings.

Ultimately, the study underscores the imperative of adopting a “human-centered” approach in the deployment of automated systems within the criminal process. It insists that such systems must be designed and implemented in a way that upholds each participant’s right to a fair trial and recognizes the irreducible uniqueness of every legal situation.

Keywords: criminal proceedings, justice automation, dehumanization, artificial intelligence, justice, digital transformation.